

Wróblewski, Jan

Dwa kursy bibliotekarsko-światlicowe w Prusach Wschodnich

Komunikaty Mazursko-Warmińskie nr 2, 215-228

1969

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

JAN WRÓBLEWSKI

DWA KURSY BIBLIOTEKARSKO-ŚWIETLICOWE W PRUSACH WSCHODNICH

W działalności polskich bibliotek na terenie Prus Wschodnich ważną rolę odgrywało szkolenie bibliotekarzy. Zostało ono wprowadzone dopiero w okresie istnienia Wschodniopruskiego Oddziału Centralnej Biblioteki Polskiej w Niemczech¹. Razem odbyło się sześć kilkudniowych kursów bibliotekarsko-światlicowych. Pierwszy z nich odbył się w Olsztynie (31 X — 1 XI 1934 r.) dla bibliotekarzy z Warmii i Mazur, drugi w Sztumie (25—26 XI 1934 r.) dla bibliotekarzy z Powiśla, trzeci również w Sztumie (27—28 IV 1935 r.) dla wszystkich okręgów, tak samo dwa następne w Olsztynie (1—3 XI 1935 r. i 28—31 X 1936 r.), wreszcie ostatni w Sztumie (25 II—2 III 1939 r.) dla aktywu kulturalno-oświatowego z Powiśla. Dotąd poza ich analizą w cytowanych opracowaniach opublikowano programy trzech pierwszych kursów w „Komunikatach Mazursko-Warmińskich”² oraz program kursu olsztyńskiego z 1936 r. zestawilem w pracy książkowej³, z pominięciem dokładnego sprawozdania z przebiegu. Pozostały dwa kursy, z których jeden, olsztyński z 1935 r. znalazł już pewne odbicie w wymienionych publikacjach, natomiast drugi, sztumski z 1939 r. był zaledwie sygnalizowany. Obecnie przytaczam sprawozdania z tychże kursów w całości, gdyż są one najlepszą ilustracją prowadzonej działalności oświatowej w okresie hitleryzmu. Pragnąłbym również zwrócić uwagę na pewne zagadnienia pomijane lub za słabo akcentowane w dotychczasowych publikacjach. Przede wszystkim chodzi tu o ścisły związek pracy bibliotekarza z całością pracy kulturalno-oświatowej. Na tym właśnie polegała głównie różnica między bibliotekarzem z okresu Towarzystwa Czytelni Ludowych, a bibliotekarzem Wschodniopruskiego Oddziału. Podczas gdy pierwszy ograniczał się do samego wypożyczania książek czytelnikowi, drugi miał w swoim arsenale wiele form i metod oddziaływania pośredniego. A właśnie tego można było nauczyć się na organizowanych kursach bibliotekarsko-światlicowych. Biblioteka i świetlica stanowiły tylko części składowe ogólnego programu pracy kulturalno-oświatowej. Kierownik Polsko-Katolickiego Towarzystwa Szkolnego na Warmię, pełniący jednocześnie funkcję kierownika Wschodniopruskiego Oddziału Centralnej Biblioteki Polskiej w Niemczech, stwierdza: „Ośrodkiem życia polskiego w danej miejscowości miała

¹ Zob. J. Wróblewski, *Szkolenie bibliotekarzy polskich w Prusach Wschodnich*, Przegląd Biblioteczny, 1964, z. 1/2, s. 54—63; tenże *Biblioteki polskie na Warmii, Mazurach i Powiślu w latach 1881—1939*, Olsztyn 1968 ss. 106—114.

² J. Wróblewski, *Materiały z działalności Centralnej Biblioteki Polskiej w Niemczech — Oddział: Prusy Wschodnie*, Komunikaty Mazursko-Warmińskie, 1962, nr 2, ss. 459—460.

³ J. Wróblewski, *Biblioteki polskie*, ss. 183—185.

być szkoła polska. Obok niej przedszkole i świetlica. W świetlicy zaś królować miała biblioteka"⁴. Powiązanie biblioteki ze świetlicą widać na licznych przykładach. Otóż w 1936 r. na 14 świetlic istniejących na Warmii, aż w dwunastu do zarządów świetlicowych wchodził bibliotekarze, a przy 13 świetlicach istniały biblioteki⁵. Podobnie było na Powiślu (ziemi malborskiej), gdzie na 11 bibliotek, aż przy 8 istniały świetlice i działał zarząd świetlicowy z udziałem bibliotekarzy⁶. Ułatwiało to niewątpliwie pracę zarówno świetlic, jak i bibliotek. Samo oddziaływanie świetlic, w których koncentrował się ruch polski, było znaczne⁷, szkoda tylko, że to zagadnienie dotychczas nie znalazło żadnego odbicia w publikacjach naukowych.

Drugim problemem, który podobnie nie doczekał się naukowego opracowania, a znalazł częściowe odbicie w przytoczonych poniżej sprawozdaniach z kursów bibliotekarsko-świetlicowych, to oddziaływanie na uczucia narodowo-patriotyczne polskiej pieśni. Jej znaczenie doceniano w kierownictwie ruchu polskiego w Niemczech. Tak np. w artykule pt. *Pieśń polska szkołą wychowania narodowego* zamieszczonym w „Gazecie Olsztyńskiej” czytamy: „Niespożyta siła tkwi w pieśni. Siła narodowych nakazów, radości i triumfów. Pieśń odradza nas nieustannie, pieśń wzmacnia i hartuje ducha. Czyni jednostkę odporną na wynaradawiające wpływy zewnętrzne. Pieśń jest najlepszą szkołą wychowania narodowego...”⁸. Jedną z czo-

⁴ List Pawła Jaśka z dnia 22 lipca 1963 r. w posiadaniu autora.

⁵ Archiwum Ministerstwa Spraw Zagranicznych (dalej Archiwum MSZ), Ambasada Rzeczypospolitej Polskiej w Berlinie (dalej APB) wążka 100, teczka 4. Ankiety z dnia 14 maja 1936. Oto świetlice i nazwiska bibliotekarzy: Brąswald — Łucja Barczewska; Chaberkowo — brak; Gutkowo — brak; Gietrzwałd — Leon Łaskowski, Leszno — Wiktor Krakor; Nowa Kaletka — Otylia Tesznerówna; Olsztyn — Janina Leśniorowska; Pluski — Otylia Hohmannówna; Purda — Agata Sendrowska; Skajboty — Maria Kensbockówna; Stanlewo — Anna Zarembianka; Unieszewo — Łucja Freylovska; Woryty — Helena Połomska; Wymój — Konrad Kempa;

⁶ Ibidem. Zarząd świetlicowy istniał przy następujących świetlicach: 1. Mikołajki (Konrad Woelk, J. Pakalski, Filomena Nowakówna, A. Kostenecki, J. Wróblewska); 2. Nowa Wieś (Jan Smoliński, Pelagia Stawińska, Helena Lipowska, H. Walasiakowa, Władysław Walasiak); 3. Postolin (Preuss, Stefania i Irena Gawrońskie); 4. Sadłuki (Konrad Scisłowski, Hildegarda Nowakówna, Stanisław Niemczyński); 5. Stary Targ (Jan Kryn, Maria Rajska, Marta Arentewiczówna, Ludwika Zakrzewska); 6. Sztum (Mikołaj Dorsz); 7. Trzciano (Maria Klóskowska, Teofil Sadowski); 8. Waplewo (Józef Roszkowski, Jan Neumann).

⁷ Świadczy o tym m.in. wzmianka o otwarciu świetlicy w Chaberkowie na Warmii: „W sobotę, dnia 10 listopada odbyło się w Chabrowie [Chaberkowie] otwarcie świetlicy, połączone z uroczystością mickiewiczowską. Uroczystość zagał p. Hermański, witając gości i zebranych. Na wstępie wysłuchano z zainteresowaniem inscenizacji chóralnej wiersza *Powrót taty* Mickiewicza. Z kolei przemówił w gorących słowach p. Jasiak. Referat o Mickiewiczu uroczajony był przezrocami oraz deklamacjami. Po krótkiej przerwie dokonano uroczystego otwarcia świetlicy, gdzie przemówił kierownik Dzielnic IV Związku Polaków w Niemczech p. Narożyński. Pieśnią *Serdeczna Matko* zakończono uroczystość” („Młody Polak w Niemczech” 1934 nr 11/12).

Podobnie było na Powiślu, o czym świadczy notatka: „W dniu 25 listopada [1934] otwarto w Mikołajkach świetlicę. Uroczystość rozpoczęto odśpiewaniem *Hasła*. Zajmująca pogadankę o celach i znaczeniu świetlicy wygłosił p. J. Boenięk. Na gospodarza świetlicy wybrano p. K. Woelka, na kustosza p. Wróblewską, na bibliotekarkę p. F. Nowakównę, na korespondentkę p. St. Nowakównę. Ustalono również godziny, w których świetlica będzie otwarta. Następnie przystąpiono do nauczania pieśni: *Plonie ognisko*, *Flisacy*, *Oj, świeci miesiąc*. Śpiew prowadził p. Jankowski. Na zakończenie odśpiewano piosenkę *Dobranoc*. (Tamże).

⁸ Gazeta Olsztyńska, 1938, nr 48.

łowych działaczek tego okresu, prowadząca w Bytomiu polską bibliotekę, Apollonia Fojcik (pseudonim: Teresa Odrzańska) w wierszu pt. *Symfonia pieśni* m.in. pisała:

„...Polska pieśń — to wiecznie nowa
Struna duszy narodowa”⁹

Natomiast jedna z najaktywniejszych bibliotekarek na Warmii, wielokrotna uczestniczka i prelegentka kursów bibliotekarsko-świeclicowych Otylia Grothowa (Tesznerówna), tak stwierdza:

„Nie małą rolę w pracy polonijnej odgrywała piosenka. Była to forma bardzo przystępna, której zadaniem była nauka poprawnego języka i wyrażanie swoich uczuć patriotycznych, religijnych i przywiązania do polskości. Śpiewu uczono przy każdej nadarzającej się okazji. Z reguły wchodziła piosenka w program zajęć świeclicowych, a repertuar był bardzo bogaty. Bardzo rozpowszechnione były małe broszurki z tekstami o wyodrębnionej treści, jak: narodowej, ludowej, towarzyskiej, a do nauki pieśni religijnej posługiwano się śpiewnikami kościelnymi. Naukę piosenek prowadzili też miejscowi nauczyciele, a tam gdzie ich nie było, dojeżdżał instruktor Zw. Tow. Młodzieży, Jan Lubomirski. Piosenka wchodziła w skład programu wieczornic organizowanych z okazji różnych uroczystości. Towarzyszyła też ludziom przy pracy i w czasie odpoczynku, na wycieczkach i spotkaniach towarzyskich. Śpiewali starsi, młodzież i dzieci. Dla wielu z nich śpiewniczek stanowił równocześnie materiał ćwiczebny polskiego czytania”¹⁰.

Jak wynika ze sprawozdań, na kursie w Olsztynie nauczono uczestników 30 piosenek, natomiast w Sztumie — 23. Ponadto dawano uczestnikom odbitki nauczonych pieśni, aby mogli uczyć innych w swoich miejscowościach¹¹.

Publikowane poniżej sprawozdania wnoszą jeszcze inne nowe elementy. Na przykład sprawozdanie z 1935 r. podaje pełną listę uczestników kursu wraz z ich charakterystyką (zawód i wiek). Porównując ten wykaz ze sprawozdaniami bibliotecznymi dochodzimy do wniosku, że nie wszyscy z nich prowadzili biblioteki (nazwiska ich autor oznaczał gwiazdką). Dowodzi to, że przygotowywano szerszy aktywny do pracy kulturalno-oświatowej. Nie typowy jest kurs w Sztumie, a to z takich powodów: 1) zorganizowany został przez Okręg Malborski Związku Polaków bez pośrednictwa i pomocy władz olsztyńskich, 2) dominował w nim program świeclicowy, 3) zajęcia odbywały się wieczorami. Uczestniczyli w nim kierownicy świeclic, bibliotek oraz nauczyciele i przedszkolanki.

Miał też kurs ten swoje znaczenie i wymowę ze względu na sytuację polityczną. Odbywał się bowiem w okresie wzmożonego ucisku ludności polskiej, w obliczu zbliżającej się wojny.

1.

Olsztyn, dnia 22 listopada 1935 r.

Wicekonsul w Olsztynie, Antoni Zalewski, zawiadamia Ambasadę Polską w Berlinie o przesłaniu sprawozdania z kursu bibliotekarsko-świeclicowego, który odbył się w dniach od 1 do 3 listopada 1935 r.

Oryg.: Archiwum MSZ w Warszawie, APB; wiązka 66 teczka 7.

⁹ Gazeta Olsztyńska, 1938, nr 53.

¹⁰ Wypowiedź pisemna z dnia 10 lutego 1969 r. w moim posiadaniu. Niniejszym składam p. Otylii Grothowej serdeczne podziękowanie.

¹¹ Takie odbitki pieśni znajdują się u Edwarda Turowskiego w Tomaszku-wie.

Konsulat
Rzeczypospolitej Polskiej
Nr N/298/3/18
w sprawie bibliotek i świetlic

Olsztyn, 22 listopada 1935

Tajne

Do Ambasady Polskiej
w Berlinie

Przesyłając załączone sprawozdanie z kursu bibliotekarsko-świetlicowego w Olsztynie w dn. 1—3 XI 1935, zaznaczam, iż był on otwarciem okresu zimowego tych dziedzin pracy polskiej. Rozwijają się one coraz lepiej, ogarniając przeważnie młodzież.

O ile środki pozwolą, zorganizuje się jeszcze konferencje rozszerzającego się ciągle grona pracowników tego działu w styczniu lub lutym 1936 oraz drugą na zakończenie sezonu na wiosnę 1936.

Kierownik Konsulatu
A. Zalewski
wicekonsul

2.

Olsztyn, dnia 18 listopada 1935 r.

Sprawozdanie z trzydniowej konferencji bibliotekarzy polskich z terenu Warmii, Powiśla i Mazur (1—3 XI 1935) obejmuje nazwiska uczestników (z podaniem zawodu i wieku), nazwiska wykładowców, dokładny program zajęć oraz streszczenie referatów i przebiegu zajęć oraz ogólne uwagi. Autorem protokołu jest Alfons Burczewski.

Oryg.: Archiwum MSZ w Warszawie, APB, wiązka 66, teczka 7.

Sprawozdanie
z 3-dniowej konferencji bibliotekarzy polskich
z Warmii, Powiśla i Mazur
(1—3.11.35 r.)

Staraniem Centralnej Biblioteki w Niemczech — Oddział: Prusy Wschodnie, odbyła się w dniach od 1 do 3 listopada 35 r. 3-dniowa konferencja bibliotekarzy polskich z Warmii, Powiśla i Mazur.

Konferencję zagał w piątek, dnia 1 listopada o godzinie 9 przed południem w lokalu Klubu Polskiego kierownik Związku Polaków w Niemczech IV Dzielnicy p. Narożyński, a następnie p. Paweł Jasiek¹², bibliotekarz oddziału Centralnej Biblioteki Polskiej na Prusy Wschodnie przywitał prelegentów z Polski, p. Jadwigę Święcicką i p. Jerzego Olszewskiego, kursistów, a także pracowników społecznych z Olsztyna. Następnie stwierdzono obecnych, podano program konferencji i odśpiewano Hasło Polaków w Niemczech¹³.

¹² Zob. T. Oracki, *Słownik biograficzny Warmii, Mazur i Powiśla od połowy XV w. do 1945 roku*, Warszawa 1963, s. 122.

¹³ Hasło Polaków w Niemczech napisane przez Edmunda Osmańczyka brzmiało:

„I nie ustaniem w walce
Siłę słuszności mamy
I mocą tej słuszności
Wytrwamy i wygramy!”

W konferencji brało udział 55 osób i to: z Warmii 33, z ziemi malborskiej 16 i z Mazur 6.

Spis uczestników przedstawia się następująco:

W a r m i a

I. Bredynek ¹⁴		
1. Pliszkówna Paulina	krawczka	lat 19
II. Brunswałd ¹⁵		
2. Ehmówna Maria *	córka gosp.	„ 22
III. Chabrowo ¹⁶		
3. Gnatowska Jadwiga ¹⁷	ochroniarka	„ 18
IV. Gady		
4. Ruch Antoni	syn gosp.	„ 27
V. Gietkowo ¹⁸		
5. Mejk Bernard *	robotnik	„ 25
VI. Gietrzwałd		
6. Laskowski Leon ¹⁹	krawiec	„ 22
VII. Grynał ²⁰		
7. Lengowski Franciszek ²¹	syn gosp.	„ 21
VIII. Jondorf ²²		
8. Hanowski Józef	stolarz	„ 24
IX. Kaplityny		
9. Sznarbach Franciszek	syn gosp.	„ 29
X. Majdy		
10. Hohmann Alojzy	syn gosp.	„ 17
XI. Miodówko		
11. Turowska Jadwiga	córka chałupn.	„ 17
XII. Nowa Kaletka		
12. Tesznerówna Otylia ²³	ochroniarka	„ 26
XIII. Olsztyn		
13. Lubomirski Jan ²⁴	urzęd. Zw. Polaków	„ 30
14. Ochendal Dominik *	„ „ „	„ 29
15. Barczewski Alfons * ²⁵	nauczyciel	„ 25
16. Barabaszówna Jadwiga *	biuralistka	„ 19
17. Leśniowska Janina ²⁶	ochroniarka	„ 25
18. Romańska Anna ²⁷	biuralistka	„ 24

¹⁴ Bredynki.

¹⁵ Brąswałd.

¹⁶ Chaberkowo.

¹⁷ Zob. T. Oracki, op. cit. s. 92.

¹⁸ Gutkowo.

¹⁹ Zob. T. Oracki, op. cit., s. 161.

²⁰ Zieleniak.

²¹ Syn poety ludowego Michała Lengowskiego.

²² Jaroty.

²³ Zob. T. Oracki, op. cit., s. 289.

²⁴ Ibidem, s. 174.

²⁵ Ibidem, s. 11.

²⁶ Ibidem, s. 165.

²⁷ Ibidem, s. 243.

XIV. Pluski		
19. Hohmannówna Otylia	ochroniarka	lat 25
XV. Purda		
20. Sendrowska Agata ²⁸	„	„ 24
XVI. Różnowo		
21. Teszner Hubert	syn chalup.	„ 24
XVII. Ruś		
22. Jackowska Marta	córka gosp.	„ 23
XVIII. Skajboty		
23. Kensbockówna Maria ²⁹ .	ochroniarka	„ 18
24. Sarnowski Józef *	syn gosp.	„ 22
XIX. Szafald ³⁰		
25. Preyłowska Maria	ochroniarka	„ 21
26. Dąbrowska Anna *	kand. na ochron.	„ 17
27. Kopaczewska Felicja *	„	„ 16
28. Bahrówna Jadwiga *	„	„ 17
XX. Stanislewo ³¹		
29. Konigsmanówna Róża	„	„ 19
XXI. Stary Wartembork ³²		
30. Brzeszczyński Maksymilian	ogrodowy	„ 31
XXII. Woryty		
31. Piotrowski Franciszek * ³³	nauczyciel	„ 30
32. Polomska Helena ³⁴	ochroniarka	„ 28
XXIII. Wymój		
33. Kempa Konrad	syn gosp.	„ 18

Ziemia malborska.

I. Sztum		
1. Wojciechowski Franciszek ³⁵	kier. Tow. Szk.	
2. Dorsz Mikołaj ³⁶	urz. Zw. Polaków	
II. Mikołajki		
3. Woelk Konrad *		
4. Nowakówna Filomena	córka gosp.	„ 16
III. Mirany ³⁷		
5. Wieczorek Franciszek ³⁸	gospodarz	„ 31
6. Preuss Bolesław		

²⁸ Ibidem, s. 261.

²⁹ Ibidem, s. 133.

³⁰ Unieszewo.

³¹ Stanlewo.

³² Barczewko.

³³ Zob. T. Oracki, op. cit., s. 223.

³⁴ Ibidem, s. 228.

³⁵ Ibidem, s. 308.

³⁶ Ibidem, s. 64.

³⁷ Mirowice.

³⁸ Zob. T. Oracki, op. cit., s. 303.

IV. Nowa Wieś			
	7. Pakalski Kazimierz *		
	8. Abryżyńska Barbara *		
V. Nowy Targ			
	9. Piasecki Franciszek	robotnik	lat 39
VI. Podstolin ³⁹			
	10. Gawrońska Irena	córka gosp.	„ 25
	10. Pawelczakówna Maria *		
VII. Sadłuki			
	12. Nowakówna Marta	córka gosp.	„ 20
VIII. Stary Targ			
	13. Kryn Jan *	cieśla	„ 28
IX. Trzciano			
	14. Lewicki Józef * ⁴⁰		
	15. Pomirska Aniela *		
X. Waplewo			
	16. Neumann Jan *	robotnik	„ 21

Mazowsze

I. Szczytno			
	1. Przybylski Stefan ⁴¹	kier. Banku Lud.	„ 29
	2. Habandt Walentyn * ⁴²	urz. Zw. Polaków	„ 34
II. Botowo			
	3. Barwiński Walentyn	gospodarz	„ 60
III. Rozogi			
	4. Kwiatkowski Fryderyk ⁴³	gospodarz	„ 62
IV. Suchorowiec			
	5. Funk Zygfryd	syn. gosp.	„ 23
V. Zielone ⁴⁴			
	6. Rudnik Wiktor *	syn. gosp.	„ 24

Poza tym brali udział w kursie dorywczo:

1) Sikora Konrad ⁴⁵	nauczyciel
2) Kauczor Leon ⁴⁶	„
3) Knosala Ryszard ⁴⁷	„
4) Jasiek Piotr	„

Wykładowcami byli:

1. Święcicka Jadwiga	Warszawa
2. Olszewski Jerzy	Warszawa

³⁹ Postolin.

⁴⁰ Zob. T. Oracki, op. cit., s. 166.

⁴¹ Ibidem, s. 235.

⁴² Ibidem, s. 105.

⁴³ Ibidem, s. 158.

⁴⁴ W tej miejscowości nie znajdowała się biblioteka Wschodniopruskiego Oddziału CBP w Niemczech.

⁴⁵ Zob. T. Oracki, op. cit., s. 264.

⁴⁶ Ibidem, s. 131.

⁴⁷ Ibidem, s. 139.

3. Jasiak Paweł	Olsztyn
4. Wojciechowski Franciszek	Sztum
5. Piotrowski Franciszek	Woryty
6. Barcz Franciszek ⁴⁸	Olsztyn
7. Ochendał Dominik	Olsztyn

Kierownictwo konferencji spoczywało w rękach bibliotekarza Centr. Biblj. Pol. w Niemczech — Oddział Prusy Wschodnie — p. Pawła Jaśka.

Program konferencji

Piątek, dnia 1 listopada 35 r.

Godz. 9—11	Otwarcie konferencji (przywitanie, stwierdzenie obecnych, podanie programu i lokata uczestników)
„ 11—12	Uczestnicy konferencji biorą udział w nabożeństwie polskim w kościele św. Jakuba
„ 12—14	Obiad — przerwa obiadowa
„ 14—15	Zwiedzenie wydawnictwa „Gazety Olsztyńskiej”
„ 15—16	Referat sprawozdawczy: „Rzut oka na prace dotychczasowe w zakresie bibliotekarstwa polskiego w Prusach Wschodnich” (sprawozdanie ogólne za okres sprawozdawczy 34—35) — prel. p. Paweł Jasiak, Olsztyn
„ 16—17	Referat i ćwiczenia: „Technika prowadzenia naszych bibliotek” — prel. p. Franciszek Piotrowski
„ 17—18	Referat: „Metody propagandy książki” — prel. p. Jadwiga Świącicka
„ 18—19	Referat: „Grzechy bibliotekarza”, prel. p. Jadwiga Świącicka
„ 19—20	Kolacja — przerwa
„ 20—22	Wieczór świetlicowy poświęcony polskiej pieśni ludowej — prowadził: p. Jerzy Olszewski, Warszawa

Sobota, dnia 2 listopada 35 r.

Godz. 7 ³⁰ — 8	Pobudka — śniadanie
„ 8— 9	Ćwiczenie pieśni ludowych
„ 9—10	Referat: „Czytelnictwo na Powiślu — rozwój dotychczasowy, plany na przyszłość, metody propagandy” — prel. p. Wojciechowski
„ 10—11	Referat: „Gotyki na Mazurach” — prel. p. Franciszek Barcz, Olsztyn
„ 11—12	Obiad i przygotowanie na wyjazd na Mazury
„ 12—19	Wycieczka do Szczytna i do Lesina do grobu powstańca Konstantego Rymarzewskiego
„ 19—20	Kolacja — przerwa
„ 20—22	Wieczorek świetlicowy (praca przygotowawcza do uroczystości Marii Konopnickiej) — prowadz. p. Olszewski

⁴⁸ Ibidem, s. 10.

Niedziela, dnia 3 listopada 35 r.

Godz. 8—8 ³⁰	Śniadanie
„ 8 ³⁰ —9 ³⁰	Referat: „Jak obchodzę się z książką”, prel. p. Paweł Jasiek
„ 9 ³⁰ —10 ³⁰	Referat: „Rozwój i potrzeba dalszego szerzenia Małego i Młodego Polaka w Niemczech”, prel. p. Ochendal
„ 10 ³⁰ —12	Nabożeństwo polskie w kościele św. Jakuba
„ 12—13	Obiad — przerwa
„ 13—15	Referat: „Rola książki w tworzeniu narodu — bibliotekarz społecznikiem”, prel. p. Świącicka
„ 15—17	Wieczorek ku czci Marii Konopnickiej
„ 17—18	Zamknięcie konferencji

GLÓWNE MYŚLI WYGŁOSZONYCH REFERATÓW I ZAJĘĆ PODCZAS TRWANIA KONFERENCJI

W pierwszym dniu konferencji p. Paweł Jasiek w swoim referacie nt.: *Rzut oka na prace dotychczasowe w zakresie bibliotekarstwa polskiego w Prusach Wschodnich* — przedstawił rozwój bibliotek i czytelnictwa polskiego w Prusach Wschodnich. Referat swój ilustrował wykresami statystycznymi, które poglądowo łatwiej pozwoliły się zorientować kursistom, jak praca nasza postępuje naprzód. Stwierdzając dobry objaw rozwoju i przyrostu bibliotek jak i czytelnictwa zwraca się do uczestników z prośbą, aby pracą wytrzymałą i systematyczną starali się rozszerzać tę akcję w swoich ośrodkach. Zaznacza ważność i wielkość pracy bibliotekarza, porównując go do pracy nauczycielskiej — apostołskiej.

Drugi referat w tym dniu wygłosił nauczyciel p. Piotrowski. Na wstępie prelegent zaznaczył, że sposób prowadzenia biblioteki nie jest taki skomplikowany, jakim jest na ogół uważany, że jednak technikę tę trzeba koniecznie poznać i opanować. Zaznajomił obecnych z numeracją kompletów i przebiegiem pracy podczas wypożyczania książek. Następuje kilka praktycznych ćwiczeń, w których uczestnicy biorą udział.

Trzeci z rzędu referat, w pierwszym dniu konferencji, został wygłoszony przez p. Świącicką nt.: *Grzechy bibliotekarza*. Prelegentka przedstawiła chronologicznie wartość książki. W dawnych czasach książka jako rzecz materialna, jako ten wielki przedmiot, przedstawiała coś bardzo drogiego, bo jej tworzenie było połączone z wielką i mozolną pracą, nad której przepisywaniem zakonnik często całe życie ślezczał. Wtedy też bibliotekarza uważano jako człowieka bardzo wartościowego, który strzegł drogiego skarbu. Przełom nastąpił z chwilą wynalazku druku. Wtedy prądy demokratyczne zażądały książki dla wszystkich obywateli. Rozwój ten idzie do naszych czasów, a dziś przeżywamy „równouprawienie książki”, które polega na ujęciu bibliotekarstwa w ramy ustaw. Prelegentka zaznaczyła, że łatwość przedrukowania książki ma także swoje złe strony, bo na półkach księgarskich ukazują się często książki niemoralne, nieodpowiednie, a czytelnik w tym morzu książek łatwo straci orientację. Dlatego też bibliotekarz ma być doradcą i polecać tylko książki najlepsze, najwartościowsze, bo pamiętać należy, że największym kłopotem naszych czasów jest książka zła. Podobnie jak dawniej bibliotekarz strzegł biblioteki, tak dziś musi nie tylko strzec, ale być zarazem pośrednikiem dobrej książki między czytelnikiem i biblioteką. Następnie prelegentka omówiwszy niektóre grzechy bibliotekarzy, przeszła do zachęcenia uczestników

w rozszerzaniu czytelnictwa, aby kapitał włożony w tę akcję został oprocentowany — w znaczeniu duchowym.

W drugim swoim referacie pt. *Metody propagandy książki* — prelegentka na wstępie przedstawiła wielką wartość biblioteki, tej fontanny żywego ducha, która jednak swój cel spełni dopiero wtedy, gdy w szeregach jej czytelników stana wszyscy nasi bracia i siostry. Jak ich zdobyć? Tych sposobów jest dużo, ale każdy musi znaleźć swój sposób odrębny. Może on być jakikolwiek, byle był tylko skuteczny. Z najbardziej popularnych sposobów są: 1) katalogi obrazkowe — ilustrowane, 2) wystawy książek, 3) głośne czytanie, 4) inscenizacje, 5) konkurs znajomości książek. Na tym referat zakończono.

Zaraz po kolacji odbyła się świetlica i to pod kierownictwem p. Olszewskiego. Uwypuklił on rolę polskiej pieśni ludowej, jej bogactwo tonów muzycznych — harmonię. Jest ona odtwórcą trybu życia ludu polskiego, jego tęsknot i marzeń, jego doli i radości. Następnie wćwiczył kilka pieśni ludowych, między innymi: *Cyranecka*, *O mój Jasieńku*, *Kujawiacek z kujawianką*, *Pocóż żeś tak wąsy odął*.

Drugi dzień konferencji rozpoczęto śpiewem *Walczyńnych tysięcy i Wiatr wionął* oraz powtórką wćwiczonych pieśni ludowych. O godzinie 9 p. Wojciechowski, bibliotekarz okręgu ziemi malborskiej wygłosił referat na temat rozwoju czytelnictwa w jego okręgu. Przedstawił on wykresowo-statystycznie — jak praca postępuje naprzód, to jednak wszyscy powinni dołożyć wszelkich sił dla sprawy czytelnictwa polskiego. Przed wyjazdem na Mazury p. Barcz wygłosił referat nt.: *Gotyk na Mazurach*.

Na wstępie prelegent przedstawił geograficzne położenie Mazur, potem w treściwych słowach przekonał obecnych, że mowa mazurska to integralna część mowy polskiej, że lud mazurski to lud polski, który dziś wskutek ciągłego, systematycznego wynaradawiania nieco się załamał. Następnie prelegent dał pojęcie wyrażenia „gotyk”. Gotyk oznacza sztukę architektoniczną, której objawem są budcwie, czyli zamki i kościoły. Mówi się wtedy o stylu gotyckim, chcąc mieć miarę do odróżnienia pewnego stylu domów, kościołów i zamków — od innych, które w swej strukturze i układzie lepiej wyglądają. Tak, jak styl gotycki, istnieje i gotyckie pismo. Jest to stare kościelne pismo Kościoła rzymsko-katolickiego, które za czasów cesarstwa rzymskiego było pismem europejskim. Prelegent po pokazaniu uczestnikom pisma gotyckiego, przeczytał kilka wyjątków z kronik i *Bogurodzicę*.

Zaraz po obiedzie wszyscy uczestnicy konferencji udali się autobusami do Szczytna, śpiewając podczas drogi wesoło i ochoczo. W Szczytnie zwiedzili muzeum, gdzie uczestnicy przekonali się o polskości tej ziemi (polskie napisy na eksponatach), poczem wyjechali do Lesin, mogiły powstańca Rymarzewskiego. Tutaj p. Jasiek w krótkich słowach nakreślił bohaterstwo Rymarzewskiego, który w walce o wolność podczas powstania 1863 r. zginął razem ze swoimi wiernymi. Zaznaczył, że naszym obowiązkiem jest z miłością i czcią wspominać tych, którzy nie wahali się porzucić wszystkiego, by stanąć w szeregach walczących o wolność i lepszą przyszłość narodu. Zwrócił się przy końcu do wszystkich uczestników z apelem o wytrwałość w walce naszej, aby ratować polskość braci naszych nie szablą, lecz bronią ducha — książką polską. Po odśpiewaniu *Hasła* udali się w drogę powrotną do Szczytna, gdzie p. Przybylski, bibliotekarz okręgu mazurskiego w serdecznych słowach przywitał nas w lokalu Banku Ludowego, zapraszając zarazem na kawkę.

Pobyt tutaj urozmaicił p. Habandt, który z wielką dozą znajomości mowy i duszy mazurskiej zarecytował kilka utworów Kajki. Na koniec p. Przybylski pożegnał

nas, życząc jak najlepszych wyników w pracy bibliotekarskiej, a na pamiątkę pobytu w Szczytnie wręczył poszczególnym uczestnikom dzieło Sienkiewicza *Krzyżacy* pisane gotykiem⁴⁹.

Po powrocie do Olsztyna czekały uczestników zajęcia świetlicowe, podczas których p. Świąćicka dopomagała uczestnikom do zrealizowania zaprojektowanego przez nich wieczorku ku czci Marii Konopnickiej. W dalszym ciągu przeprowadziła p. Świąćicka szereg gier świetlicowo-bibliotekarskich, jak: Sytuacja — Zgadnywanie przysłów — Zabawa w bibliotekarza — Wielcy ludzie — etc.

Pierwszy referat w 3 dniu konferencji wygłosił p. Jasiek z Olsztyna i to pt. *Jak obchodzę się z książką* — żeby utrzymać jej żywot jak najdłużej. Ilustrował wykład obrazkami, jak dobry a jak zły czytelnik postępuje z książką.

Drugi referat nt.: *Mały i Młody Polak w Niemczech* wygłosił p. Ochendal. Wskazał on na mapę, która ilustrowała miejscowości, gdzie jest „Mały” i „Młody Polak” abonowany. Prelegent, przedstawiając wartość wychowawczą tych czasopism, ich różnorodność tematów, które podnosi fantazja i horyzonty młodzieży, zachęcał obecnych, aby współpracą swoją, przykładem własnym przyczynili się do rozszerzenia, rozpowszechnienia tych miłych i użytecznych przyjacieli naszych.

Po przerwie obiadowej p. Świąćicka wygłosiła referat nt. *Rola książki w tworzeniu narodu — bibliotekarz społecznikiem*. Prelegentka w referacie swym dobitnie wykazała, że gdzie książki brak, każdej kulturze narodowej grozi niebezpieczeństwo i zagłada. Książka jest bardzo ważnym czynnikiem w zespalaniu się narodu, odegrała bardzo wielką rolę w czasach niewoli Polski, a dzisiaj wszędzie tam, gdzie zawita, zespała i jednoczy słabe nieraz gromadki Polaków rozrzuconych po całym świecie.

W dalszej części swego referatu zajęła się rolą bibliotekarza - społecznika. Bibliotekarz winien być dobrym psychologiem, tzn. dać czytelnikowi taką książkę, aby jemu odpowiadała co do wieku i zainteresowania.

Na zakończenie konferencji odbył się uroczysty wieczór Marii Konopnickiej, tej wielkiej pieśniarki ludu polskiego i to z powodu rocznicy 25-lecia jej śmierci. Program wieczorku wykonany przez uczestników, przedstawiał się następująco:

- 1) Krótki życiorys i działalność Konopnickiej
- 2) Śpiew: *Pod lipą*
- 3) Inscenizacja: *Przyszły tu Niemce*
- 4) Wiersz: *Do młodzieży*
- 5) *Idziem do ciebie* (z p. Balcera)
- 6) Śpiew wspólny: *Już lipa rozstula*.

Na zakończenie p. Jasiek wygłosił przemówienie, dziękując wszystkim za żywy udział. Odśpiewaniem *Ilaslu* zakończono 3-dniową konferencję bibliotekarską.

Uwagi ogólne

Cel konferencji: dokształcenie bibliotekarzy i pobudzenie do jak największej aktywności, został osiągnięty. Podczas trzydniowego pobytu nastąpiło życie i scementowanie gromady bibliotekarzy polskich z Prus Wschodnich. Młodzież zabrała ze sobą nie tylko fachowe wiadomości z zakresu bibliotekarstwa, lecz wyruszyła do swych placówek z otuchą, wiarą i pełnią świadomości, że prowadząc swe małe biblioteczki, kładą cegiełki pod budowę domu czytelnictwa w Prusach Wschodnich.

⁴⁹ Henryk Sienkiewicz, *Krzyżacy. Powieść historyczna z 9 ilustracjami*, Olsztyn 1930. Nakładem wydawnictwa „Mazur”. Drukiem S. Pieniężnego „Gazeta Olsztyńska” Allenstein Ostrp. 8°, ss. nb. 2, V, 4—547, tabl. 9, got.

Zajęcia świetlicowe, jak również przeplatanie wykładów pieśnią ludową, wzbogaciły repertuar pieśni polskich. Podczas kursu oćwiczono 30 pieśni ludowych i patriotycznych, a dla utrwalenia tegoż materiału wręczono każdemu uczestnikowi odbitki tych pieśni. Młodzież zapoznała się również z najnowszym przyrządem do nagrywania pieśni tzw. fonografem. Cały szereg starych, nie znanych szerszemu ogółowi pieśni zostało włożonych i podczas konferencji nagranych. Pracą tą kierował p. Olszewski z Warszawy.

Dobór referentów i ustalonych referatów był szczęśliwy. Poziom wykładów był popularny, tak że każdy z uczestników mógł ich treść zrozumieć.

Konferencja, która doszła do skutku dzięki finansowej pomocy Związku Polaków Dzielnicy IV, spełniła swój cel w całej pełni. Należy się spodziewać, że kapitał włożony w konferencję będzie należycie procentował i to w formie wzrostu zasięgu czytelnictwa polskiego w Prusach Wschodnich.

Olsztyn, dnia 18 listopada 1935 r.

Alfons Barczewski
piszący protokół

3.

Berlin, 20 marca 1939 r.

Ambasada Polska w Berlinie komunikuje Ministerstwu Spraw Zagranicznych w Warszawie o kursie świetlicowo-bibliotekarskim, który odbył się na Powiślu w dniach od 25 lutego do 2 marca 1939, prosząc o wyrażenie podziękowania Polakom Związkowi Zachodniemu i prelegentom.

Oryg.: Archiwum MSZ w Warszawie, APB, wiązka 208, teczka 2.

Ambasada Rzeczypospolitej Polskiej
w Berlinie
N/298/III/24
w sprawie kursu bibliotekarsko-
świetlicowego na Powiślu

Berlin, 20 marca 1939

Ambasada pozwala sobie zakomunikować, że w dniach 25 II 39 do 2 III 39 r. odbył się na Powiślu kurs świetlicowo-bibliotekarski, który objął 30 uczestników. W kursie wzięli udział kierownicy i kierowniczkę świetlic, bibliotekarze i bibliotekarki oraz nauczyciele i ochroniarki.

Zajęcia odbywały się wieczorami, ogólna liczba zajęć wynosiła 24 godziny.

Jako prelegenci wzięli w kursie udział p. Turowicz z Warszawy⁵³ i p. Mikuta z Krakowa. W zaproszeniu prelegentów pośredniczył Polski Związek Zachodni.

Kurs miał nastawienie praktyczne. W ramach kursu przećwiczono 23 pieśni ludowe, 6 tańców ludowych, 4 inscenizacje i 5 recytacji oraz przeprowadzono wykłady o organizacji teatrów ludowych i o propagowaniu książki.

Poziom ogólny kursu, nastrój słuchaczy i osiągnięte wyniki należy ocenić jako bardzo dobre. Koszty organizowania kursu w wysokości RM 429,24 pokryła Ambasada.

⁵³ Jadwiga Turowiczówna, kierownik Wydziału Państwowego Instytutu Sztuki Teatralnej w Warszawie.

Ambasada pozwala sobie prosić o wyrażenie w imieniu terenu podziękowania PZZ i prelegentom.

za Ambasadora Rzeczypospolitej
(—) Malhomme
I sekretarz Ambasady

Do Ministerstwa Spraw
Zagranicznych
Wydział E II
w Warszawie
Odpis: Konsulat R.P. w Kwidzynie

4.

Sztum, dnia 5 marca 1939 r.

Sprawozdanie z kursu świetlicowo-bibliotekarskiego, który odbył się w Sztumie w dniach 25 II — 2 III 1939 r. Kurs zorganizował Okręg Ziemi Malborskiej Związku Polaków, brali w nim udział kierownicy świetlic i bibliotek oraz nauczyciele i przedszkolanki. Prelegentami byli Jadwiga Turowiczówna z Warszawy i p. Mikuta z Krakowa. Uczestników nauczone 23 pieśni, 6 tańców ludowych, wystawiono 6 inscenizacji i wykonano 5 recytacji. Ponadto wygłoszono dwa referaty: „Jak należy organizować teatry ludowe” i „Propaganda książki”.

Oryg.: Archiwum MSZ w Warszawie, APB wiązka 208, teczka 2.

Sprawozdanie
z kursu bibliotekarsko-świetlicowego odbytego
w dniach 25 II do 2.III 1939 r. w Sztumie

Kurs odbył się z ramienia Związku Polaków w Niemczech T.z. Okręgu Ziemi Malborskiej. W kursie brali udział kierownicy i kierowniczkki świetlic, bibliotekarki i bibliotekarze oraz wszyscy nauczyciele i ochroniarki ziemi malborskiej. Przeciętna frekwencja wynosiła 30. Zajęcia trwały dziennie 4 godziny, tak że ogólna liczba godzin zajęć wynosiła 24, jednakże podczas zajęć godziny przeciągano.

Kurs nosił wybitnie charakter praktyczny z dziedziny pieśni ludowej, inscenizacji pieśni, recytacji wierszy, tańce ludowe i inscenizacji wierszy.

Prelegentami byli p. Turowicz z Warszawy i p. Mikuta z Krakowa. Prelegenci od samego początku potrafili zająć sobie uczestników i postawić kurs na wysoki poziom, który trwał aż do zakończenia.

Wyćwiczono następujące pieśni ludowe:

1) Z tamtej strony jeziora; 2) Co ja zrobię z tym Jasieńkiem; 3) Uciekła mi przepióreczka w prosa; 4) A nic ta ptaszyna; 5) Od bucka do bucka; 6) Przyjechał do niej; 7) Spod z pieca gołąbek; 8) Przyszli chłopcy z wojenki! 9) Moja nenka mówi ne; 10) Staremu, staremu; 11) Wstał stary dziad rano; 12) Czyjes to konisie; 13) Jo se cygan; 14) Com zrobiła; 15) Moje kompanekki; 16) Przyleciał gołąbek; 17) Owczareczek nasz; 18) W Zaborowie kościółczek; 19) Ożeń się Jonicku. 20) A jak ci jo bede; 21) Nieroz ci jo nieroz; 22) Oj świeci miesiąc; 23) Kare konie kare.

Z dziedziny tańców ludowych wyćwiczono następujące tańce:

1) Walc śląski; 2) Gołąbek; 3) Grożony; 4) Cięta polka; 5) Owczarek; 6) Taniec kurpiowski.

Z dziedziny inscenizacji inscenizowano następujące pieśni ludowe:

1) Z tamtej strony jeziora; 2) Przyjechał do niej; 3) Co ja zrobię z tym Jasieczkiem; 4) Oj świeci miesiąc.

Z dziedziny recytacji recytowano następujące wiersze z podziałem na głosy:

1) Zamieć; 2) Musimy siać; 3) Budujemy milej Ojczyźnie dom; 4) O mowę polską; 5) Pustka płacze.

Praktyczne zajęcia poprzedzały uwagi i wskazówki p. Turowiczówny o recytacjach zespołowych i sposobach wykonania.

Referat p. Mikuty, jak należy organizować teatry ludowe, oparty na własnych doświadczeniach, zapoznał słuchaczy z błędami czynionymi przez zespoły amatorskie — mianowicie wzorowanie się ich na teatrach zawodowych, co ze względu na brak odpowiednio wyszkolonych ludzi i odpowiednich scen nie może przynieść pożądanego wyniku. Dalej podał słuchaczom z własnej obserwacji i z praktyki wskazówki, jak teatry amatorskie winny i mogą z większym powodzeniem i skutkiem tak ważną dziedzinę pracy społecznej organizować. W drugim referacie na temat: *Propaganda książki* scharakteryzował mówca rolę bibliotekarza, jego zadania wobec czytelników oraz, również z własnej praktyki wyjęte, sposoby propagowania książki.

Kurs zakończono uroczystą wieczornicą, podczas której uczestnicy reprodukowali przed przedstawicielami organizacji nowy materiał. W całości wypadł ten kurs bardzo dobrze, dając pracownikom społecznym dużo nowego materiału do świetlic i całego ruchu młodzieżowego.

Sztum, dnia 5 marca 1939

F. Wojciechowski

COURSES FOR POLISH LIBRARIANS IN EAST PRUSSIA

SUMMARY

The author publishes reports on two courses organized by the Central Polish Library in Germany, Branch East Prussia. There were six such courses in all.

The material published concerns the 4th course held at Olsztyn on 1st—3rd November 1935 for librarians of the whole Branch (i.e. Warmia, Masuria and Powiśle) and the 6th and last course held at Sztum on 25th February — 2nd March 1939 for librarians, managers of village clubs as well as school and infant school teachers of Powiśle only. The whole material consists of four documents (including two covering letters) and comprises detailed programs of the courses, including the names of the lecturers. The report of the course held at Olsztyn includes also a list of persons who attended it, with their age and profession.

Discussing the material published the author stresses that the work of the librarians was closely connected with other cultural and educational activities, especially with managing of the village clubs. Librarians were very often members of the clubs board, on the other hand some of the clubs had their own libraries. That is why the courses organized covered librarianship as well as village clubs managing. Among others setting of plays and declamation were taught.

The role of Polish songs was fully appreciated by the members of the Polish Movement in Germany. There is no doubt that they strengthened patriotic feelings of the Polish population. Therefore at each course new songs were taught (at Olsztyn 30, at Sztum 23).

The course organized at Sztum only a few months before the outbreak of the war, at the time of increased pressure upon the Polish minority, had a special political significance.